

**ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ГРИЦАК Наталія Русланівна

УДК 82.091

**РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ МАРИНИ ЦВЄТАЄВОЇ
В РОСІЇ ТА УКРАЇНІ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Тернопіль – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Волкова Тетяна Сергіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
академік АН ВШ України
Оляндер Луїза Костянтинівна,
Волинський державний університет імені Лесі Українки,
кафедра слов'янської філології

кандидат філологічних наук, доцент
Івашина Тетяна Михайлівна,
Тернопільський експериментальний
інститут педагогічної освіти,
кафедра фундаментальних та гуманітарних дисциплін

Провідна установа – Дніпропетровський національний університет,
кафедра порівняльного та російського літературознавства,
Міністерство освіти і науки України,
м. Дніпропетровськ.

Захист відбудеться “18” квітня 2006 року о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2, тел.: 53-47-25

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий “15” березня 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Л. Гижий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Марина Іванівна Цвєтаєва (1892–1941) – один із найяскравіших поетів ХХ століття. З її віршів можна зрозуміти, що ж це таке – поезія ХХ століття. Поезія не лише російська, а й світова. Її мистецтво зачаровує силою таланту, вражає глибиною та складністю.

Як особистість і поет М. Цвєтаєва сформувалася на зламі ХІХ–ХХ століть. Особливою прикметою літературного процесу цього періоду було, як відомо, розмаїття літературних течій і напрямів. У літературі співіснували водночас реалізм, символізм, акмеїзм, футуризм, а також імпресіоністичні та експресіоністичні тенденції. Феномен М. Цвєтаєвої полягав у тому, що вона не належала до жодної зі згаданих течій, оскільки вважала, що самотутня творчість не піддається впливам і тенденціям.

Після смерті М. Цвєтаєвої настав час тимчасового забуття і заборони її творчості, який тривав майже до 1956 року. Промовистим свідченням цього є той факт, що лише у 1994 році було опубліковано зібрання творів Марини Цвєтаєвої у 7 томах. Проте зацікавлення творчою спадщиною російського поета зростає у світі від року до року. Її поезія та проза, сама її особистість стали предметом ретельного вивчення літературознавців протягом останніх десятиріч: вже існує величезна бібліографія, десятки найрізноманітніших статей, виданих як у центральній, так і регіональній пресі Росії та України. Бажання ознайомити сучасного читача з постаттю, характером і творчістю М. Цвєтаєвої дає поштовх для нових біографічно-художніх творів про неї, а саме: Є. Айзенштейн “Борису Пастернаку – навістречу! Марина Цвєтаєва” (2000), І. Кудрова “Путь комет. Жизнь Марины Цвєтаевой” (2002), А. Саакянц “Твой миг, твой день, твой век: Жизнь Марины Цвєтаевой” (2002), І. Кудрова “Просторы Марины Цвєтаевой” (2003).

Питання рецепції творчості М. Цвєтаєвої до сьогодні вивчалось досить фрагментарно, і головним чином, на теренах російського літературознавства. Вперше спробував з’ясувати деякі особливості сприйняття творчості М. Цвєтаєвої Ю. Іваск. Результати своїх досліджень він опублікував у статті “О читателях Цвєтаевой” (1957), де намагався простежити еволюцію масового читацького сприйняття цвєтаєвської поезії. Майже через десять років (1966 рік) вийшла стаття В. Швейцер “Маяковский и Цвєтаева”, у якій в контексті літературного процесу ХХ століття і поетичного кредо поетів зіставлявся їхній характер і темперамент, а також з’ясовувалися особливості взаємин між поетами. Лише 1983 року А. Цвєтаєва звернулася у своїх спогадах до окресленої проблеми. Автор у книзі намагалася відтворити картину сприйняття творчості М. Цвєтаєвої друзями, знайомими, критиками та поетами початку ХХ століття. Тоді ж опублікована серія праць, присвячених дослідженню життєвого та творчого шляху поета, зокрема: А. Саакянц “Марина Цвєтаєва: Страницы жизни и творчества (1910–1922)” (1986); М. Белкіна

“Скрещение судеб” (1988); О. Павловський “Куст рябины: О поэзии Марины Цветаевой” (1989); І. Кудрова “Версты, дали... Марина Цветаева: 1922–1939” (1991), В. Швейцер “Быт и бытие Марины Цветаевой”(1992). З виходом у світ цих книг було відверто вказано на причини особливостей процесу сприйняття, адже вони значною мірою були наслідком втручання влади у літературу.

Окрему нішу в сучасному російському цветаєвознавстві займають дві книги: “Марина Цветаева в критике современников” (2003). Перша з якої фактично охопила всі прижиттєві відгуки на її твори. Крізь призму різних точок зору, інколи доволі суперечливих і полемічних, можна побачити, яким чином здійснювалося входження М. Цветаєвої у літературу, як формувалась її поетична репутація і як сприймали її у ролі митця слова сучасники: Г. Адамович, В. Брюсов, М. Волошин, О. Мандельштам, В. Маяковський, М. Слонім та інші. У другій частині подані матеріали, що стосуються посмертних публікацій творів поета. Рецензії, відгуки, статті відображають картину того, як складалась доля творчої спадщини М. Цветаєвої за кордоном і в Радянському Союзі. П. Антокольський, Р. Гуль, О. Бахрах, В. Орлов, Вс. Рождественський, Ф. Степун, О. Твардовський, А. Ефрон та інші у контексті біографічного і літературознавчого дискурсу здійснили глибокий та ґрунтовний аналіз поетичних і прозових творів М. Цветаєвої.

Доробок російського літературознавства з проблем рецепції творчості Марини Цветаєвої здебільшого вичерпується згаданими працями, що свідчить про наукову необхідність спеціального вивчення цієї проблеми.

На **актуальність** дослідження вказує й той факт, що філологи в Україні практично не торкалися проблеми рецепції творчості Марини Цветаєвої.

Перші спроби належать Є. Маланюку: у контексті аналізу російської літератури він ще 1925 році розглянув її творчість, вважаючи її цікавою поеткою, проте констатував, що їй бракує вольової скупченості і саме у цьому вбачав її жіночу трагедію.

Відомо також, що П. Тичина був добре обізнаний із поезією М. Цветаєвої. Дещо він читав у СРСР, з деякими книгами познайомився у Парижі, чимало про її життя та творчість розповідали йому знайомі поети. Йому ж належить перша спроба україномовного перекладу її віршів, які він залучив до своєї поеми “Зустріч з Мариною” (1967 р.). Проте в період тоталітаризму П. Тичина не міг щиро висловити свої думки.

З кожним роком в Україні зростає зацікавленість творчим доробком М. Цветаєвої. Про це свідчить зростаюча кількість перекладів її поезії. В Україні можемо говорити про ще один вид рецепції творчої спадщини М. Цветаєвої – театральні вистави, які написані за мотивами її поетичних творів. Отже, вивчення рецепції творчості М. Цветаєвої в Україні потребує систематизації і продовження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося у руслі комплексної теми “Проблеми рецептивної поетики, нараторології та транслаторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках”, яку розробляють літературознавці кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тему дисертації погоджено з науково-координаційною радою при Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України (протокол № 1 від 06.02.2003 р.).

Мета пропонованої праці – виявити особливості сприйняття творчості М. Цветаєвої в Росії та Україні в єдності різних форм рецепції.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких конкретних завдань:

- розглянути еволюцію рецепції художнього тексту у літературознавстві;
- використовуючи засади рецептивної естетики, виявити домінантні ознаки концепції ідеального читача у світобаченні М. Цветаєвої;
- окреслити головні прикмети рецепції поетичних творів;
- розкрити рецепцію творчого доробку М.Цветаєвої її родиною та охарактеризувати процес сприйняття творчості М.Цветаєвої поетами та критиками (доємігрантський та емігрантський періоди), пояснити його особливості, враховуючи суспільно-історичний контекст;
- з'ясувати еволюцію поглядів на творчість М. Цветаєвої шляхом аналізу літературно-критичних статей, рецензій та передмов до поетичних збірок авторки у другій половині ХХ століття;
- проаналізувати українські переклади поезії М. Цветаєвої, простежити їх історію, здійснити порівняльну характеристику з першотворами та розкрити ступінь адекватності перекладних текстів;
- охарактеризувати сучасне переосмислення творчої спадщини М. Цветаєвої в Україні на сучасному етапі.

Об'єктом дисертаційного дослідження є історико-літературні праці російських, українських та західних вчених, які синхронно та ретроспективно фіксують рецепцію творчості М. Цветаєвої, її творча спадщина, а також ті перекладні версії, які з'явилися українською мовою.

Предметом наукового осмислення стали різноманітні типи рецепції творчого доробку М. Цветаєвої.

Теоретико-методологічною основою дослідження є праці В. Асмуса, М. Бахтіна, Ю.Борева, О. Білецького, В. Букатова, Л. Виготського, О. Гайнічеру, Р. Гром'яка, Д. Дюришина, М. Ігнатенка, В. Ізера, І. Ільїна, М. Лановик, М. Левідова, Б. Мейлаха, В. Молчанова, О. Потебні, В. Прозорова, М. Рильського, Я. Рецкера, А. Ткаченка, П. Топера, М. Храпченка, О. Цурганової, О. Червінської, І. Франка, Г.Р. Яусса.

У дисертаційному дослідженні використано різні наукові **методи**, як біографічний, історико-літературний, порівняльно-історичний метод, описовий, узагальнюючий, структурно-семіотичний.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що в ній уперше окреслені чинники, які зумовили специфіку рецепції творчості М. Цветаєвої в російському та українському літературному контексті, простежено динаміку процесу рецепції творчості російського поета від 1910-х років ХХ століття до 2004 року. Уперше детально проаналізовано українські переклади поезії М. Цветаєвої, розглянуто їх історію та значення для українського письменства.

Практичне й теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що висновки та узагальнення слугуватимуть подальшому вивченню порушеної проблеми. Матеріали дослідження можуть знайти практичне використання в процесі вивчення курсу російської літератури ХХ століття, курсу теорії та практики художнього перекладу, при розробці спецкурсів та спецсеминарів для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. За темою дослідження прочитані доповіді на міжнародній конференції – “Наративні виміри літератури” (Тернопіль, 2003), щорічних конференціях Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2003–2005) та на засіданнях міжкафедральної лабораторії славістично-методологічних студій вищезазначеного навчального закладу. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження відбиті у 5 статтях, уміщених у фахових виданнях. Дисертація обговорена на засіданні кафедри теорії літератури, порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 254 позицій. Загальний обсяг роботи становить 209 сторінок машинопису. Основний текст складає 188 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та новизну досліджуваної проблеми, з’ясовано мету і завдання роботи, сформульовано предмет та об’єкт вивчення, окреслено її теоретико-методологічну основу і практичне значення.

У першому розділі “**До проблеми рецепції художнього тексту**” простежено еволюцію рецептивної естетики, розглянуто своєрідність сприйняття поетичних текстів, а також у ракурсі обраної проблематики осмислюється концепція ідеального читача М. Цветаєвої.

У першому підрозділі “**Еволюція проблеми рецепції художніх творів у літературознавстві ХХ століття**” осмислюємо наукові постулати рецептивної

естетики. Огляд літературознавчих праць (В. Асмуса, М. Бахтіна, О. Білецького, Ю.Борева, В. Букатова, Р. Гром'яка, В. Ізера, Г. Клочека, А. Левідова, Б. Мейлаха, М. Наумана, О. Потебні, В.Прозорова, Г. Сивоконя, А. Тупицької, І. Франка, О. Червінської, Є. Цурганової, Г.Р. Яусса) продемонстрував, як поступово нагромаджувалися ідеї та гіпотези, що згодом втілилися у ґрунтовні висновки та узагальнення. Дисертантка акцентує, що твір аналізується як структура „автор – твір – читач”, а всі елементи цієї структури здатні пробуджувати активність читача і взаємодіяти з його свідомістю. Сприйняття формується під впливом різноманітних факторів. Їх можна об'єднати у такі групи: особистісно-психологічні, естетичні, суспільно-історичні, ситуативні. На цій багатошаровій основі, як ми переконались, виникає варіативність сприйняття творчого доробку М. Цветаєвої.

Другий підрозділ **“Концепція ідеального читача у творчості М. Цветаєвої”** присвячено виявленню з позицій рецептивної естетики домінантних ознак моделі ідеального читача у світобаченні М. Цветаєвої.

У цветаєвознавстві 1922 рік (від'їзд із Росії) вважається переломним етапом як у житті, так й у творчості. Невдовзі М. Цветаєва зіткнулася з непорозуміннями і відкритим несприйняттям її творчої манери. В еміграції вона фактично залишилася без читача: публіку літературних салонів відлякував ритм і масштаб її поезії. Це спонукало до того, що поступово у світобаченні поета склався образ ідеального читача, ознаки якого вже зауважуються у статті “Поэт о критике” (1926).

Детальніше концепція ідеального читача розкрита М. Цветаєвою у статті 1932 року “Поэт и время”, де поняття “некультурний читач”, “чернь” є наскрізним, головна ознака якого – нерозбірливість та нездатність орієнтуватись у літературному процесі. Поет вважала, що саме такий читач є ворогом для митців слова, обґрунтовуючи своє твердження тим, що читач не прагне зрозуміти та сприйняти авторські інтенції та погляди. Продовження теми “ідеального” читача розгортається у творі “Мой Пушкин” (1937). Відтворюючи етапи входження О. Пушкіна в її читацький світ, М. Цветаєва подала такий образ читача і процес читання, які мріяла відчутти у своєму адресаті.

Ключовим питанням у концепції ідеального читача є питання про співтворчість. М. Цветаєва усвідомлювала, що її поезія досить часто буває складною для сприйняття, проте активно протистояла ставленню до поезії як певної “забавки”. Вона наголошувала на тому, що читач має прагнути підніматися на вищий рівень розуміння художнього образу, асоціативного мислення і, за такої умови, вдосконалювати себе. Завдання читача – відтворювати смислові акценти, інтонації в тексті, за якими часто криються авторський підтекст і оцінка.

Концепція ідеального читача М. Цветаєвої у плані нашого дослідження є основою, без якої неможливо аналізувати різні форми рецепції (критичне сприйняття, літературний образ поета, переклади, театральні вистави за мотивами її поезії) творів цього поета у різні періоди.

У третьому підрозділі **“Особливість рецепції поетичних творів”** реконструюється сприйняття поетичного тексту за концепціями його аналізу, що у своєму зв'язку є основою для цілісного дослідження обраної дисертаційної проблеми. Наголошуємо, що досягнення структуралістської поетики відкривали новий простір для осмислення україномовних версій поезії М. Цветаєвої, з їх допомогою ми виявили, наскільки переклади за своєю внутрішньою структурою відповідають першотворам на кожному ієрархічному рівні (фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному і синтаксичному).

Теорія Б. Гончарова про системний аналіз поетичного тексту слугувала підґрунтям класифікації типів сприйняття творчості М. Цветаєвої поетами-сучасниками, а також дозволила реконструювати рецепцію творчого доробку поета у Росії періоду 1950-х–2004 років.

У сприйнятті цветаєвського “складного” вірша чималу роль відіграє ступінь підготовленості читача і його літературна компетенція, яка виражається у навичках читання поезії загалом. Спираючись на теорії С. Медведєвої і Є. Фенової про поетапну реконструкцію поетичного тексту, ми продемонстрували особливості сприйняття творчої спадщини М. Цветаєвої на сучасному етапі.

У другому розділі **“Своєрідність рецепції творчості М. Цветаєвої у першій половині ХХ століття”** розглянуто вплив суспільно-історичних та особистісно-психологічних чинників на процес засвоєння творчості М. Цветаєвої її родиною, поетам-сучасниками та критиками, що в комплексі дозволяє простежити динаміку процесу рецепції від 1910-х року до 1940-х років.

У першому підрозділі **“Творчий шлях М. Цветаєвої у сприйнятті її родиною”** доводимо, що рецепція А. Цветаєвої і А.Ефрон ґрунтується на визначенні основних рис творчості, на узагальненні і систематизації характеру поезії М. Цветаєвої. У їхньому сприйнятті помітне не лише намагання збагнути постать російського поета, а й закладена основа для аналізу цветаєвського художнього світу, її поетики. А. Ефрон застерігала цветаєвських читачів, а також науковців від ідеологічної заангажованості та від однозначних категоричних оцінок. А. Цветаєва і А. Ефрон відчутно впливали на рецепцію творчого доробку М. Цветаєвої не лише на теренах Радянського Союзу, а й поза його межами. Їх спогади ставали факторами культурного надбання читачів, сприяли трансформації естетичної свідомості, формування нового покоління дослідників і читачів.

У другому підрозділі **“Рецепція творчості М. Цветаєвої поетами-сучасниками”** увага зосереджена на суперечливому і складному характері сприймання, що зумовлене особистісно-психологічними, суспільно-політичними, естетичними і ситуативними чинниками. Виявлення типів рецепції – концепційна проблема розділу, вирішення якої допомагає окреслення кола її сучасників. Воно обмежене нами з декількох причин. По-перше, аналізувалася рецепція тих сучасників, творчі та життєві шляхи яких безпосередньо перехрещувалися з

творчістю та життям М. Цветаєвої. По-друге, вибиралися поети, що мали певний вплив на її поезію. По-третє, ми намагалися розкрити найцікавіші й найхарактерніші взірці рецепції.

У підрозділі **2.2.1. “Рецепція творчості М. Цветаєвої М. Волошином, К. Бальмонтом та Б. Пастернаком”** розглянуто тип рецепції, сумірної з об’єктивністю і масштабністю поглядів реципієнтів, хоча і базувалося таке сприйняття на особистому ставленні. Цей зразок рецепції складався крізь призму дружби і любові. Характерні прикмети цього типу рецепції: оцінка й аналіз окремих віршів чи всієї цветаєвської творчості опосередковується професіоналізмом і баченням у постаті М. Цветаєвої великого поета ХХ століття.

М. Волошин був одним із перших, хто збагнув і високо оцінив поетичний дар М. Цветаєвої. Вже у першій її ліричній збірці він відчув неабияку здатність імпресіоністичного заломлення окремої миті, надзвичайну жіночість, що розкривається в емоційному, глибинному осягненні моментів переходу від дитинства до ранньої юності. Рецепція М. Волошина відштовхувалась від особистісного й емоційного первня. Він розумів і сприймав всю глибину її ранніх віршів. Згодом початкове емоційне сприйняття стало підґрунтям для сприйняття професійного: один поет аналізував, інтерпретував особливості творчої системи іншого, улюбленого поета. Саме такі моменти рецепції дозволили М. Волошину розкрити основні ознаки ранньої цветаєвської поезії, які з часом увиразнювалися і стали головними атрибутами індивідуальної творчої манери М. Цветаєвої.

На рецепцію К. Бальмонтом поетичного доробку М. Цветаєвої значною мірою впливала їх тривала дружба, яка характеризувалася відсутністю непорозумінь, різного роду зривів і спадів. Визначальними для їх взаємин були спільні погляди на зміни соціально-політичного ладу в Росії. У найважчі для обох життєві періоди вони підтримували один одного і у цьому черпали сили і натхнення для писання віршів. Їхній духовний контакт був настільки міцним, що навіть зміна авторсько-індивідуальної манери М. Цветаєвої наприкінці 1920–початку 1930 рр. не спотворила сприйняття К. Бальмонта. Однак у дисертації доводимо, що К. Бальмонт, на відміну від М. Волошина, сприймав творчість М. Цветаєвої перш за все як близький друг, а не як поет, читач чи критик.

Взаємини Б. Пастернака з М. Цветаєвою за своєю природою були унікальні, оскільки вони обоє були рівноцінними за поетичним обдаруванням, жили в один і той же час в одному ж місті, але зустрічалися епізодично. Тісно підтримувати стосунки вони почали лише під час еміграції М. Цветаєвої. Розлука зблизила їх, поєднала творчо і духовно. Листування між поетами продовжувалась з 1922 року по 1935–1936 роки. Б. Пастернак відразу відчув всю силу і неординарність цветаєвської поетичної мови.

Рецепція Б. Пастернака поєднала у собі особистісно-психологічні та професійні чинники. Вона (рецепція) вирізняється об’єктивністю, і до певної міри

служувала основою для більш ґрунтовних праць та досліджень. Б. Пастернак помітив у поезії М. Цвєтаєвої енергійну чоловічу душу. Енергійність, рішучість, чистота, сила, емоційність, завершеність і визначеність поетичної форми – це головні ознаки, які виділяв Б. Пастернак у поезії М. Цвєтаєвої.

Отже, для цього типу рецепції характерно виявлення – і головне! – розуміння домінантних ознак усієї творчості М. Цвєтаєвої.

У підрозділі **2.2.2. “Сприйняття творчого шляху М. Цвєтаєвої В. Брюсовим і О. Мандельштамом”** проаналізовано тип рецепції, яка формувалася також під впливом особистісно-психологічних факторів. Та під час аналізу епістолярію, відгуків, рецензій тощо ми переконалися, що чималу роль у сприйнятті відіграло негативне ставлення саме до постаті М. Цвєтаєвої. О. Мандельштам у своєму варіанті рецепції залишився у полоні суперечностей. Декларуючи ідею про явного “антицвєтаєвця”, він не зміг позбутися власної суб’єктивності. Для Мандельштама-критика не були рідкістю несправедливі висловлювання про поетів-сучасників, оскільки його позиції часто базувалися на “закоханості – незакоханості”. Саме цей аспект був вирішальним у сприйнятті цвєтаєвської поезії О. Мандельштамом.

Дещо під іншим кутом зору формувалась рецепція В. Брюсова. На противагу М. Волошину, К. Бальмонту, Б. Пастернаку і О. Мандельштаму, В. Брюсова ніколи не єднали з М. Цвєтаєвою дружні стосунки чи закоханість. Проте його сприйняття зазнавало впливу подвійної суб’єктивності: особистісної та літературної. На початковому етапі у поглядах В. Брюсова не спостерігалось яскраво забарвленого особистісного негативного ставлення до цвєтаєвського поетичного матеріалу. Проте реакція М. Цвєтаєвої на його відгук, її відкрита полеміка з ним трансформувала рецепцію. Літературний чинник був зумовлений поглядами В. Брюсова на поезію: його прихильність до символізму, небажання побачити і осягнути іншу поетичну систему спровокували негативне ставлення до поезії М. Цвєтаєвої.

Отже, характерна прикмета цього типу рецепції – яскраво забарвлене негативне ставлення до постаті М. Цвєтаєвої, яке формувало й негативне сприйняття поезії.

У підрозділі **2.2.3. “Рецепція В. Маяковського та І. Еренбурга”** вивчається рецепція, що була зумовлена політичними поглядами та переконаннями митців. Для “поета і громадянина” В. Маяковського соціально-політичні уподобання М. Цвєтаєвої були вирішальними в оцінці її творчості. Соціально-класовий підхід, розуміння поезії як засобу будівництва нового життя і відповідно сформованої ролі поезії, яка, на думку В. Маяковського, полягала в агітаційній революційній перебудові світу і людини, завадили толерантному сприйняттю поезії М. Цвєтаєвої.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що рецепція І. Еренбурга за своїми ознаками досить суперечлива, оскільки, з одного боку, деякий час їх єднали дружні

стосунки, він позитивно оцінював її поезію, але, з іншого боку, не спромігся позбутися політичної та ідеологічної заангажованості. В його рецепції виділяємо три етапи: 1) схвальне ставлення до її поезії (1910–1923 рр.); 2) політична спрямованість, що породжувала несприйняття її віршів (з 1923 до 1955-х рр.); 3) розуміння та визнання поетичного таланту М. Цветаєвої (1960-ті рр.).

Цей тип рецепції започаткував ігнорування та замовчування творчості поета радянським літературознавством, оскільки базувався на нелітературних чинниках.

У підрозділі **2.2.4. “Сприйняття А. Ахматової поезії М. Цветаєвої”** охарактеризовано рецепцію А. Ахматової. Дружні стосунки їх не поєднували, не виникали суперечки, які б сприяли негативному ставленню не лише до постаті, а й до творчості. Не стояв на заваді і політичний бар’єр. Ставлення А. Ахматової до творчості сучасниці протягом усіх років було стабільне і незмінне. Вона не була зачарована її ранніми віршами, які добре знала. Доволі стримано висловлювала свої думки й про твори періоду 20-х і 30-х років. Проте А. Ахматова у своїх розмовах про М. Цветаєву називала останню могутнім поетом і без найменших сумнівів долучала її до того короткого списку поетів, яких найвище цінувала. А. Ахматова була здатною переступати власне кредо, аби зрозуміти іншу поетичну манеру. Спостереження й узагальнення А. Ахматової щодо творчості М. Цветаєвої суголосні в домінантних акцентах із поглядами літературознавців останньої декади ХХ століття.

Подана тут класифікація типів рецепції творчості М. Цветаєвої відображає загальну картину сприйняття першої половини ХХ століття. До позитивних чинників відносимо: 1) розуміння новаторських пошуків М. Цветаєвої (на лексичному, синтаксичному, стилістичному рівнях); 2) бачення у М. Цветаєвій великого поета. До негативних: 1) залежність сприйняття від негативного ставлення до постаті письменниці; 2) розгляд творчих досягнень крізь призму соціально-політичних уподобань; 3) нерозуміння цветаєвської тональності, її поетичного голосу.

У третьому підрозділі **“М. Цветаєва у літературно-критичній рецепції першої половини ХХ ст.”** проаналізовано судження критиків про творчість поета, які віддзеркалюють специфіку сприйняття 1910-х–1930-х рр. Систематизовано досягнення літературно-критичної думки з урахуванням змісту й характеру публікацій, простежено частотність та хронологію праць.

Критична рецепція творчості М. Цветаєвої 1910-х – кінця 1930-х років ХХ століття вирізняється численними публікаціями. З виходом у світ першої збірки “Вечерний альбом” (1910) з’являються й перші праці, в яких поряд із захопленням цветаєвською поезією наявна і гостра критика. Причини негативного ставлення пов’язані із загальною літературною та суспільно-політичною ситуацією того періоду. По-перше, цветаєвська поетична мова була новаторською, незрозумілою, із складним поетичним синтаксисом у поєднанні з

новим трактуванням пунктуації. По-друге, М. Цветаєва ніколи не належала до жодного поетичного “цеху”, оскільки була переконана у відсутності будь-яких літературних впливів. Усе ті процеси, що відбувалися тоді у російській літературі (суперництво “старших” символістів з “молодшими”, поява футуристів, їхні виступи у засобах масової інформації), – не “прихилили” її до жодного з літературних напрямів. Третім чинником була принциповість позиції М. Цветаєвої у питаннях політики, що зробила її аполітичною людиною. Водночас, як великий поет, вона не змогла обминути своєю увагою трагізму політичних подій, що й виявилось в її творах.

Панорама літературно-критичної думки увиразнює висновок, що діапазон оцінок М. Цветаєвої варіює від переконливої докладності до побіжної згадки про неї з вказівкою на епоху. Найповніше творчість поета представлена у працях Г. Адамовича, Ю. Іваска та М. Слоніма. Здійснений аналіз дозволяє виділяти домінанти оцінних суджень. По-перше, цветаєвська поезія приваблювала синтезом логічності, стихійності, романтичності та класичності. По-друге, її поезія не цуралася народної поетики. По-третє, цветаєвська проза завжди емоційна й експресивна, у ній читач міг відчувати напругу почуттів, пристрасті і високих емоцій. По-четверте, її творчість надзвичайною складністю для сприйняття і розуміння вимагала зосередженості та вдумливого читання.

Таким чином, праці критиків віддзеркалювали ставлення до творчості М. Цветаєвої всіх періодів. Вони сприяли кристалізації естетичної свідомості і стали підґрунтям для літературознавчої галузі – “цветаєвознавства”.

У третьому розділі **“Рецепція творчого доробку М. Цветаєвої у другій половині ХХ століття на Заході та в Росії”** вивчається процес засвоєння творчої спадщини митця на основі аналізу здобутків західного та радянського/російського літературознавства.

У першому підрозділі **“Специфіка цветаєвознавства на Заході у другій половині ХХ століття”** увагу зосереджено на процесі повернення творчої спадщини М. Цветаєвої у західні літературознавчі студії.

Повернення в літературний процес імені М. Цветаєвої почалося на Заході значно скоріше, ніж у Радянському Союзі: 1953 року побачила світ перша книжка її прози. З 1953 р. до 1983 р. вийшло друком 42 збірки поета, у тому числі – зібрання творів у 5-ти томах. Вихід у світ книг завжди викликав певний ажіотаж, що виявлялося у різноформатних рецензіях. Чималу роль у працях такому дискурсі відігравали політичні погляди. Згодом фактично усі західні дослідники (Н. Бернер, В. Вейдле, Р. Гуль, Г. Елькан, Ю. Іваск, С. Сокольніков, Ф. Степун, Ю. Терапіано, Є. Яконовський та ін.) звертали більшу увагу і на її новаторство (поетична мова М. Цветаєвої, лексична своєрідність, звукопис, авторська пунктуація, а також взаємозумовленість ритміки слова і музичної ритміки).

Перша ґрунтовна праця біографії М.Цветаєвої належить С. Карлінському (1966). У 1985 році вийшла друком друга книга цього ж автора. Праці С. Карлінського подавали багатий фактичний матеріал, проте не зупинялися на філософсько-світоглядних аспектах, які відіграли важливу роль у розумінні становлення М.Цветаєвої як поета, її поетичного кредо та її літературознавчих поглядів. Ці праці започаткували систематичний вихід у світ книг про життя і творчість М.Цветаєвої (праці В. Лосської, М. Разумовської, Д. Таубмана та інших).

Окрему нішу у західному цветаєвознавстві займають праці Й. Бродського, оскільки вони за своєю суттю вирізняються від досліджень інших авторів. Й. Бродський, по-перше, вважав М.Цветаєву найбільшим поетом ХХ століття, по-друге, у його статтях заявляла про себе масштабність поглядів. Світосприйняття М.Цветаєвої у багатьох випадках інспірувало майбутню розкутість думки Й. Бродського. У статті „Поет и проза” він сформулював головні ознаки її творчості: висока тональність поетичного голосу і здатність підніматись над буденним, ставити надзвичайно складні питання і не шукати легкої відповіді на них. Саме нерозуміння цветаєвської тональності, її „фальцету” приводило деяких читачів до думки про її істеричність, яка межує з браком поетичного смаку. Й. Бродський вніс концептуальну новину у розкриття методології аналізу цветаєвської прози. Він констатував, що для неї проза була продовженням її поезії, вона дозволила їй розширити можливості мови. М.Цветаєва не піддавалася законам прозових жанрів, а, навпаки, нав'язувала їм власну технологію, свою інтонацію, що і відіграло важливу роль для неї.

У другому підрозділі **“Роль А.Цветаєвої та А.Ефрон у поверненні імені Марини Цветаєвої у 50–70–ті роки ХХ ст.”** хронологічно розглянуто етапи актуалізації імені М.Цветаєвої

Відродження пам'яті про постать і творчий доробок М.Цветаєвої відбувалося завдяки неймовірним зусиллям А.Цветаєвої та А.Ефрон. Вони краплинами збирали усі можливі матеріали, відомості, факти, спогади і розповіді про життя поета, усвідомлюючи своєчасність формування цветаєвського архіву.

Попри значні перешкоди А.Ефрон вдалося опублікувати листи та вірші матері. Так, при її безпосередній участі 1961 року вийшла у світ збірка віршів М.Цветаєвої, а вже у 1965 році – її вибрані твори у “Бібліотеці поета” з коментарем А.Ефрон. Вона ж опублікувала у журналі “Новый мир” частину листів матері. 1971 року той же журнал надрукував незавершену поему М.Цветаєвої “Егорушка”, а в 1975 році журнал „Звезда” надрукував спогади А.Ефрон “Страницы былого”. 1983 року з'явилися „Воспоминания” А.Цветаєвої. В 1987 році журнал „Октябрь” оприлюднив публікацію: “Марина Цветаева. „Поэт о критике” з передмовою А.Цветаєвої. У 1989 році вийшла в світ книга А.Ефрон „О Марине Цветаевой: Воспоминания дочери”. Поява у світ названих праць засвідчує динаміку повернення творчості М.Цветаєвої у радянське літературознавство та художню літературу.

У третьому підрозділі “Сприйняття творчості та постаті М. Цвєтаєвої в контексті суспільно-політичного розвитку Росії 1950-х–2004 років” хронологічно розглянуто етапи засвоєння творчого доробку російською літературою, з’ясовано залежність характеру рецепції від суспільно-політичних процесів у державі.

Сприймання творчої спадщини М. Цвєтаєвої у Радянському Союзі – процес тривалий і складний. Після смерті авторки (1941 р.) наступив період забуття і заборони її творчості, що був зумовлений позалітературними чинниками. За період з 1961 р. по 1986 р. було видано лише 19 поетичних збірок М. Цвєтаєвої, хоча перші згадки про поета з’явилися у 1956 році. Так, за сприянням А. Тарасенкова вийшов збірник „День поезии”, де, крім деяких віршів М. Цвєтаєвої, була і її біографія. За своїми ознаками ця публікація носила науково-популярний характер, у ній з ідеологічних міркувань приховувалися окремі факти життя поета.

Наступним кроком у поверненні доброї пам’яті поета була стаття І. Еренбурга „Поэзия Марины Цветаевой”, яка мала бути передмовою до її збірки „Избранное” (1957), однак запланована книга побачила світ лише у 1961 році. І. Еренбург зробив спробу максимально повно відобразити не лише основні моменти життєвого шляху М. Цвєтаєвої, а й її творчі пошуки, проаналізувати основні тенденції, головні теми та ідеї поезії.

Хоча перша згадка про М. Цвєтаєву у тодішньому радянському літературознавстві з’явилася 1956 року, а перше ґрунтовне дослідження, у якому крізь призму розповіді про драму життя аналізувалася творча спадщина поета, належить В. Орлову (1965). З початком реабілітації творчості М. Цвєтаєвої, зумовленої політичною відлигою кінця 50-х–60-х років, ця передмова до книги М. Цвєтаєвої „Избранные произведения” залишалася єдиною у руслі означеної теми фактично до початку 1980-х років.

З виходом у світ книги А. Саакянц “Марина Цветаева: Страницы жизни и творчества (1910–1922)” у 1986 році розпочався якісно новий період як у фаховій, так і в читацькій рецепції творчості поета. Відтоді настала доба масового захоплення творчою спадщиною поета та її постаттю, так званий “цвєтаєвський” бум. У 1994–1995 рр. побачило світ семитомне видання творів поета. За період з 1986 р. по 2000 р. надруковані 130 поетичних збірок М. Цвєтаєвої. Причини “гіперактивної рецепції”, зрозуміло, закорінені у літературній та суспільно-політичній ситуації.

Літературно-критичним працям 1986–2000 рр. притаманна низка ознак. По-перше, творчість не розглядалася крізь призму політичних поглядів. По-друге, почала досліджуватися новаторська природа її поезії на всіх рівнях. Це дозволило підключитися до вивчення творчої спадщини і лінгвістам. Третя ознака полягала у тому, що все частіше дослідники почали говорити про внесок М. Цвєтаєвої у

розвиток російського віршування і поезії ХХ століття загалом. Четвертий чинник зумовлений тим фактом, що остання декада ХХ століття у рецепції творчості М. Цветаєвої збагатилася численними монографіями про життя та творчість поета. Прагнення окреслити читачам в єдності постать, характер і творчість М. Цветаєвої дало поштовх для створення нових біографічно-художніх версій про неї. З цією особливістю рецепції постав багатогранний образ М. Цветаєвої.

У третій період (з 2001 р. по 2004 р.) значно зростала кількість досліджень, що зумовлено відкриттям цветаєвського архіву 2000 року. Стали доступні нові документи, матеріали та свідчення про життя і творчу долю М. Цветаєвої, які аргументували нові ґрунтовні праці. У своїй більшості ці праці є комплексним вивченням біографії поета та художніх досягнень, що уможливили простеження еволюції майстра і глибше розуміння індивідуально-авторського стилю. Тільки з 2001 року по 2003 рік вийшло друком 27 збірок М. Цветаєвої.

Однією з особливостей цього періоду літературно-критичного освоєння творчої спадщини М. Цветаєвої є звернення науковців до вивчення літературних взаємин між М. Цветаєвою і Б. Пастернаком (Айзенштейн Е.), до з'ясування типологічних збігів і відмінностей творчості М. Цветаєвої та А. Ахматової (В. Лосська, І. Кудрова).

Кожен з трьох періодів відображає процес і динаміку сприйняття творчого доробку М. Цветаєвої. При цьому позалітературні фактори, які властиві для 1 періоду, не є домінантними для 2 періоду і зовсім відсутні у 3. Сучасне цветаєвознавство характеризується тим, що фаза бурхливого знайомства з творчістю поета перейшла у стійке засвоєння.

У четвертому розділі **“М. Цветаєва і Україна: проблема рецепції”** доводимо, що сприйняття доробку М. Цветаєвої українцями є поліаспектним. Їхнє спрямування визначили конкретні суспільно-історичні обставини та літературні процеси в Україні як протягом усього ХХ століття, так й на зламі ХХ – ХХІ століття. Рецепцію творчості М. Цветаєвої здійснювали в Україні не лише через переклади та наукові статті, а й через презентацію українському глядачеві театральних вистав, що написані за мотивами цветаєвської поезії.

У першому підрозділі **“Творчість М. Цветаєвої в українських перекладах”** вивчено історію перекладів спадщини російського поета українською мовою, проаналізовано їхні особливості, проведено порівняльну характеристику з першодруками, з'ясовано історико-літературну функцію перекладів як прояву міжлітературної комунікації.

Процес перекладу поезії М. Цветаєвої розпочався в Україні аж 1967 року, однак фактично до 90-х років рядки П. Тичини у поемі “Зустріч із Мариною” були єдиним україномовним варіантом.

Особливою прикметою цветаєвського індивідуально-авторського стилю є членування фрази на складові частини, що розкривається у надзвичайній

технічній винахідливості. Інколи рядок вірша подається як певне кодування, зміст якого розкривається за допомогою багатозначного тире. Складається враження, що деякі вірші М. Цветаєвої нагадують телеграфні рядки, в яких лише вказані акценти, але не розкрита повнота думки. Читачеві необхідно домислити, завершити смисловий ланцюг, відповісти на поставлені питання. Це зумовило у цвєтаєвському синтаксисі значну кількість неповних речень, які і стимулювали читача відтворювати “картину світу”, сполучати мозаїку в єдине ціле. Українські перекладачі майстерно передали особливості цвєтаєвської поетичної мови, не порушуючи семантико-стилістичної системи першотвору.

Так, у перекладі В. Стуса („Неподражаемо лжет жизнь”) відтворені цвєтаєвські поетичні мотиви та образи. Навіть у тих рядках, де відбулася своєрідна трансформація, перекладач не втратив тональності і настрою, що навіює оригінал. Наприклад, „лет жизнь – лжа життьова”, „по дрожанию жил – жили вузлами в’яжи”, „словно во ржи лежишь: звон – ніби в житі лежиши: дзвін”, „в дикую глину твоих “да” – до глини воль твоїх спроквола”.

Поезія М. Цветаєвої досить часто за своєю конфігурацією та звучанням нагадує музичну п’єсу, оскільки у ній вишукано поєднані слово і музика. В. Стус, зберігаючи алітерації, зумів передати ритміку і тональність оригінального тексту. У першотворі приголосний „ж” зустрічається 20 разів, у В. Стуса аналогічно – 20 разів; приголосний „з” – 10 разів, у В. Стуса – 6 разів. Кожен цвєтаєвський рядок – це гра звуками, збережена вона й в перекладі: „Словно во ржи лежишь: звон, синь...” – „Ніби в житі лежиши: дзвін, плин”. У наведеному прикладі важливу роль відіграє голосний „і”, який чергується з приголосним „ж”. Таке поєднання є допоміжним у розкритті філософічності вірша, оскільки звук „ж” викликає асоціації із життям, а звук „і” – це розкриття життя в усіх його проявах.

Позитивним явищем у перекладах М. Борецького є максимальне наближення до цвєтаєвського римування. Наприклад, у вірші „Хто створений з брили, хто створений з глини” (російський варіант „Кто создан из камня, кто создан из глины”) повністю це вдається йому у першій строфі (пор. „глины – смеркаю – Марина – морская” з „глины – сіяю – Марина – морська”), другій строфі (пор. „плоти – плиты – полете – разбита” з „плоти – плиты – польоти – розбита”), а також частково – у третій і четвертій строфах (пор. „колена – воскресая – пена – морская” з „колінах – воскресая – піна – морська”). Водночас для передачі цвєтаєвської інтонації М. Борецький ледь змінив закінчення прикметників. Так, „тлінная” замість „тлінна”, „морская” – „морська”, „високая” – „висока”. Внаслідок здійсненої заміни маємо відтворення ритмічного малюнка оригіналу, наближення перекладу до поетичної мови М. Цветаєвої.

Порівняння двох перекладних версій одного оригіналу засвідчують, з одного боку, схожість і близькість у відтворенні цвєтаєвського поетичного світовідчуття, а, з іншого, – виявляють самоцінну авторську (перекладацьку) свідомість.

Прикладом може слугувати переклад вірша “Пригвождена”, здійсненого М. Борецьким та В. Богуславською. У вірші важливу роль відіграє особовий займенник “я”, який М. Цветаєва вжила 6 разів. У М. Борецького наявність займенника “я” простежується у кожному рядку згідно з оригіналом. Винятком є четвертий рядок першої строфи (“*Я утверждаю, что – невинна*” – “*Я стверджую, що я – невинна*”) і третій рядок другої строфи (“*Что не моя вина, что я с рукой*” – “*Невинна, руки тягнучи свої*”).

В. Богуславська зменшила кількість займенника до 3. Також авторка певною мірою проявила власну поетичну самобутність, адже здійснила деяку трансформацію цветаєвських образів та мотивів. Порівняємо: у М. Цветаєвої – “*С змеєю в серце и с клеймом на лбу*”, у В. Богуславської – “*З таврованим чолом, напівсліпа*”, у М. Борецького – “*З змією в серці, знаком на чолі*”; у М. Цветаєвої – “*Скажите – или я ослепла?*”, у В. Богуславської – “*Скажіть – бо серце захолоне*”, у М. Борецького – “*Скажіть – а, може, я сліпенька?*”. В. Богуславська замінила “*я ослепла*” на “*серце охолоне*”, проте вжила у другому рядку першої строфи “*напівсліпа*”. Українські автори постали перед проблемою вибору потрібного слова з-поміж лексем з різними конотаціями. Це зумовлювало певну відмінність у сприйнятті всього твору, адже надання переваги тому чи іншому словесному еквіваленту спрямовує і формує подальшу читацьку рецепцію. Зокрема, В. Богуславська передала читачеві певну жорстокість, що чергується з болем, гіркотою і безвихідністю в оригінальному тексті, натомість цветаєвське риторичне питання у перекладі М. Борецького втратило ці ознаки.

На сьогодні більшість творів М. Цветаєвої не перекладена українською мовою: у творчій спадщині українських поетів (П. Тичини, В. Стуса, Р. Скиби) зустрічаємо поодинокі переклади її поезії. Навіть поява збірки В. Богуславської „Марина Цветаєва. Вибране. Вірші, поеми, драма / У перекладах Валерії Богуславської” (2002) не заповнює прогалини в україномовних перекладах М. Цветаєвої. Характерна прикмета збірки – легкість читання. В. Богуславська талановито і майстерно знайшла “золоту середину”, оскільки її переклади не „українізовані” і не „русифіковані”. Кожен вірш вражає майстерністю відтворення звукової організації, його інструментування, емоційного настрою, специфіки художньої форми, особливостей цветаєвського синтаксису.

Ще однією характерною особливістю усіх перекладів В. Богуславської вважаємо відсутність „страху” щодо трансформації деяких цветаєвських образів. У випадку неможливості знаходження адекватної лексеми у словниковому запасі української мови пропонувалися доречні заміни. Наприклад, „*безмолвен рот его, углами вниз*” – „*заціпенілі болісно вуста*”, „*он тонок первой тонкостью ветвей*” – „*гінкий він – ніби віти між вітрів*”. Багато перекладів В. Богуславської побудовані за принципом виділення у тексті першотвору образу, який є головним

носієм смислової та емоційної наповненості у всьому рядку. Приміром, рядок „не самозванка – я пришла домой” перекладено як „не самозванка – господиня я”.

Отже, складність перекладу поезії М. Цветаєвої пов’язана з особливостями її письма. Множинність значень кожної деталі, варіативність кожного розділового знака, звукове розмаїття – все це апелює до чуттєвості перекладача, до його здатності відчутти приховані переживання героїні та передати їх у повному спектрі.

У другому підрозділі **“Рецепція творчої спадщини М. Цветаєвої в Україні на сучасному етапі”** увага акцентується на різних формах рецепції (наукові праці, театральні вистави, поява літературно-художнього образу М. Цветаєвої), що дозволяє простежити процес сприйняття доробку поета на зламі століть.

Якісно нові умови для сприйняття творчої спадщини російського поета в Україні почали складатися з часу проведення Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 105-річчю від дня народження М. Цветаєвої (1998). Власне, ця конференція стала своєрідною точкою відліку пострадянської української літературної рецепції доробку М. Цветаєвої.

У цей період з’явилися вагомі дослідження (праці М. Борецького, С. Буніної, О. Гудошник, Т. Волкової, Т. Івашиної, Н. Лисенко, Р. Мниха, М. Моклиці, Л. Оляндер та ін.). Українські науковці репрезентують доробок М. Цветаєвої, розглядаючи його у таких напрямках. По-перше, здійснюють аналіз творчої індивідуальності та своєрідності ліричної та епічної творчості поета. По-друге, вдаючись до сучасного прочитання, розкривають особливості поетичної мовленнєвої форми. По-третє, розглядають україномовні переклади поезії М. Цветаєвої. Серед окреслених напрямків спостерігаються розвідки з чітко вираженим компаративістським підходом, зокрема, з’ясування творчих перегуків індивідуальних авторських манер М. Цветаєвої та Л. Костенко (Н. Онищак); порівняння релігійної лірики О. Стефановича та М. Цветаєвої (Т. Рязанцева).

На сучасному етапі розвитку цветаєвознавства в Україні маємо також зразки рецепції, що представлені сценічними творами за мотивами віршів та біографії М. Цветаєвої. Такий тип рецепції заломлюється творчим осмисленням актора. Під час гри актор, з одного боку, вживається в образ, а, з другого боку, водночас вносить своє власне бачення у створений ним образ. Сприйняття глядача у такому випадку дещо відмінне від сприйняття читача, адже у систему автор – твір – читач додається ще один чинник: актор. Тоді система трансформується і має форму автор – твір – актор – глядач. Рецепція глядача опосередковується грою актора, оскільки саме вона спрямовує подальше сприйняття глядача.

Українські драматурги, режисери та актори цілеспрямовано надають своїм виставам рис емоційності та ліричності, в їхній художній версії постає образ М. Цветаєвої, у якому стан душі, мотиви творчого пошуку взаємопов’язані з реальними життєвими колізіями. Вистава “Цветаєва плюс-мінус Пастернак” (2004 р.) (автор Є. Чуприна, постановка О. Кужельного) за своєю формою –

поетичний діалог поетів. Літературна композиція акторки Т. Сезоненко “Спроба повернення” на основі поезії, листів та щоденників М. Цветаєвої емоційно і правдиво передає усі відтінки почуттів російського поета: її любов, тугу за Батьківщиною, почуття власної гідності.

Проте якщо під час перегляду вистави рецепція залежить від характеру гри актора, то під час самостійного читання п’єси маємо інший зразок сприйняття. Змістовні ремарки, місце і час розгортання дії постають безпосередніми чинниками драматичного дійства. В. Врублевська презентувала твір “Окаянные женщины?..” (2003 р.), в основі якого є поезія і матеріали біографії М. Цветаєвої та С. Парнок. Однак, відштовхнувшись від них, письменниця піднялася до ідейно-естетичних та філософських узагальнень і через вірші, розмови про мистецтво і літературу, про призначення жінки-поета та про її місце у поезії створила багатогранний образ цветаєвської душі.

Отже, у процесі інтеграції, ускладненої різними літературними та позалітературними факторами, творча спадщина М. Цветаєвої поступово увіходить у духовне життя українського суспільства, стаючи невід’ємною складовою українського мистецтва слова.

У **висновках** узагальнено подаються результати дослідження особливостей рецепції творчості М. Цветаєвої в Росії та Україні. Використовуючи теоретико-методологічні засади сучасної компаративістики, у науковій праці вперше систематизуємо і комплексно розглядаємо різні форми рецепції доробку поета. Тому в дисертаційному дослідженні основну увагу зосереджено, з одного боку, на сприйнятті творчості М. Цветаєвої митцями слова та критиками у різні часи, з іншого боку, на сприйнятті її творчості родиною, а й на тій ролі, яку відіграла її родина у поверненні імені великого поета.

Складний і суперечливий характер рецепції творчості М. Цветаєвої, у якій виділяємо періоди нерозуміння, несприйняття, замовчування, повернення у наукові та читацькі кола, надуваги, значною мірою зумовлений особистісно-психологічними та естетичними причинами, а також втручанням у процес міжлітературної комунікації нелітературних чинників.

Виділені чотири типи рецепції творчості М. Цветаєвої поетами-сучасниками, а також аналіз суджень літературних критиків відображають динаміку сприйняття її творчості у першій половині ХХ століття.

У період з 1956 року до 1980-х років вплив ідеології відчували на собі такі форми рецепції, як критичне засвоєння та переклади (цензурний підхід у доборі творів поета, гальмування друку, приховування біографічних фактів, відсутність творів у навчальних програмах шкіл та вищих навчальних закладів), результатом чого стало неповне, однобоке представлення творчого доробку та постаті М. Цветаєвої. “Цветаєвський” бум (останнє десятиліття ХХ століття) дав поштовх до численних літературознавчих та мовознавчих досліджень, а також до

створення літературного образу М. Цветаєвої. Відкриття цветаєвського архіву дає право стверджувати, що сьогодні творча спадщина поета ґрунтовно засвоєна: її творчість добре відома російському, українському та західному читачеві, детально вивчені життєві колізії, поетична та прозова творчість, яка поступово стає об'єктом компаративістських досліджень.

В Україні більшість творів М. Цветаєвої ще не перекладена українською мовою, хоча перекладачі (П. Тичина, В. Стус, Р. Скиба, М. Борецький, В. Богуславська та інші) намагались не лише у тій чи іншій формі зберегти та відтворити еквілінеарність і ритмічний малюнок першотворів, особливості цветаєвського індивідуально-авторського стилю, а й передати їх ідейно-естетичну своєрідність як цілісного явища та характер образного мислення російського поета ХХ століття. На прикладах поодиноких перекладів віршів та збірки В. Богуславської бачимо, що перекладина поезія стала набуток української літератури. Перекладачі продемонстрували, що поезія М. Цветаєвої вписалася в український контекст, збагатила її новими мотивами, темами, образами, складниками художньої форми.

Різні форми рецепції (наукові праці, театральні вистави, поява літературно-художнього образу) творчого доробку російського поета представлені в Україні. На відміну від російських науковців, українські філологи фактично не досліджують життя поета, спираючись на російські праці. Проте широко вивчають різноманітні аспекти (літературознавчі й мовознавчі) творчості російського поета ХХ століття.

На сучасному етапі розвитку цветаєвознавства в Україні маємо також зразок рецепції, що представлена сценічними творами за мотивами віршів та біографії М. Цветаєвої. Театральні вистави дозволяють реципієнту крізь творче осмислення актора досягнути багатогранний світ цветаєвської душі і творчості.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Грицак Н.Р. З історії сприйняття художнього твору в російському літературознавстві // *Studia metodologica*. – Тернопіль, 2002. – Вип. 12. – С. 104–110.
2. Грицак Н.Р. Насамперед – відчуті музику поетичного слова (Аналіз перекладу М. Борецького поезії М. Цветаєвої) // *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. – 2005. – № 1. – С. 54–57.
3. Грицак Н.Р. Проблема “Автора – Читача” у сучасному російському літературознавстві. // *Studia metodologica*. – Тернопіль, 2005. – Вип. 16. – С. 105–107.
4. Грицак Н.Р. Особливості українського перекладу російської поезії (вірш “Пригвождена” М. Цветаєвої) // *Наукові записки. Серія: Літературознавство*. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – Вип. XVI. – С. 248–252.
5. Грицак Н.Р. Рецептивна естетика (передумови становлення, поняття та терміни) // *Терміносистеми сучасного літературознавства: Науковий семінар / За*

ред. Р. Гром'яка. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – С.72–81.

АНОТАЦІЯ

Грицак Н.Р. Рецепція творчості Марини Цвєтаєвої в Росії та Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006.

У дисертації здійснено комплексний і поліаспектний аналіз сприйняття творчого доробку Марини Цвєтаєвої (1892–1941) в російському та українському літературному процесі. З метою з'ясування особливостей сприйняття творчості М. Цвєтаєвої проаналізовано різні форми рецепції та фактори, що їх спричинили, класифіковано типи рецепції у першій половині ХХ століття, систематизовано досягнення літературно-критичної думки від 1910-х років ХХ століття до 2004 року, простежено динаміку сприйняття творчості російського поета у другій половині ХХ століття. Досліджено україномовні переклади поезії М. Цвєтаєвої, розглянуто їх історію та роль у міжлітературному спілкуванні.

Ключові слова: рецепція, рецептивна естетика, поезія, художній переклад, оригінал.

АННОТАЦИЯ

Грицак Н.Р. Рецепция творчества Марины Цветаевой в России и Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2006.

В диссертации осуществлен комплексный и полиаспектный анализ восприятия творческого наследия Марины Цветаевой (1892–1941) в русском и украинском литературном процессе. С целью раскрытия особенностей восприятия творчества М. Цветаевой рассмотрены разные формы рецепции и факторы, вызвавшие их. Анализ восприятия творчества М. Цветаевой поэтами-современниками позволил выделить и классифицировать типы рецепции в первой половине ХХ века. А именно: 1) восприятие М. Волошина, К. Бальмонта и Б. Пастернака; 2) рецепция В. Брюсова и О. Мандельштама; 3) восприятие В. Маяковского и И. Эренбурга; 4) восприятие А. Ахматовой. В формировании их рецепции решающую роль сыграли следующие основополагающие факторы: личное (положительное / отрицательное) отношение к поэту, социально-политические убеждения, принадлежность к определенному поэтическому "цеху".

Продемонстрирована ведущая роль А. Эфрон и А. Цветаевой не только в возвращении имени и возобновлении памяти Марины Цветаевой на территории Советского Союза, но и очерчены доминирующие принципы, приемы и художественные средства лирических произведений М. Цветаевой. Систематизированы достижения литературно-критической мысли от 1910-х годов XX века до 2004 года, прослежена динамика и выделены периоды восприятия творчества русского поэта во второй половине XX века на Западе и в СССР.

Исследованы украиноязычные переводы (П. Тычины, В. Стуса, Б. Борецкого, В. Богуславской) стихотворений М. Цветаевой, рассмотрена их история и роль в межлитературном общении. Сложность переводов связана с индивидуально-авторским стилем русского поэта, что обуславливает немногочисленность цветаевских стихотворений на украинском языке.

Рецепция творчества Марины Цветаевой в Украине на современном этапе представлена и образцами театральных спектаклей. “Цветаева плюс-минус Пастернак” (автор Е. Чуприна, постановка О. Кужельного); литературная композиция актрисы Т. Сезоненко “Попытка возвращения”, а также любовной драмой В. Врублевской “Окаянные женщины?..”. Этот образец восприятия заламывается сквозь актерскую игру и позволяет зрителю увидеть богатство цветаевской души и творчества.

Ключевые слова: рецепция, рецептивная эстетика, художественный перевод, оригинал.

SUMMARY

Hrytsak N.R. The Reception of Maryna Tsvetayeva's Creative Work in Russia and Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of the candidate of philological sciences on the speciality 10.01.05 – comparative literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopil, 2006.

In the dissertation the complex and polyaspect reception of Maryna Tsvetayeva's (1882–1941) works in Russian and Ukrainian literary process has been analysed. Aimed at ascertaining the peculiarities of the reception of Maryna Tsvetayeva's creativity, different forms of the reception and factors caused them have been analysed, the types of the reception in the first half of the 20th century have been classified, the research of the literary and critic thought from 1910 of the 20th century up to 2004 has been systematized, the dynamics of reception of the Russian poet's creative work in the second half of the 20th century have been traced. The Ukrainian translations of M.Tsvetayeva's verse have been investigated, their history and role in the interliterary relations has been considered.

Key words: reception, receptive aesthetics, literary translation, original.

Підписано до друку 02.03.2006 р. Формат 60x90/16.
Папір друкарський. Друк RESO. Ум. друк. арк. 1,0.
Тираж 100 прим. Зам. № 8.

Видрук оригінал-макету:
редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса 2, Тернопіль, Україна, 46027